

John Pinkerton and his vision of ancient Scythians: "Si les Aryens n'existaient pas, il faudrait les inventer" | Ivo Budil

PINKERTON, John (1787): A Dissertation on the Origin and Progress of the Scythians or Goths. London: John Nichols.

POLIAKOV, Léon (1996): The Aryan Myth. A History of Racist and Nationalist Ideas in Europe. New York: Barnes & Noble.

ROCHER, Rosane (1980): Lord Monboddoo, Sanskrit and Comparative Linguistics. Journal of the American Oriental Society 100 (1): 12–17.

RUBIÉS, Joan-Pau (1991): Hugo Grotius's Dissertation on the Origin of the American Peoples and the Use of Comparative Methods. Journal of the History of Ideas 52 (2): 221–244.

SARICH, Vincent and Frank MIELE (2004): Race: The Reality of Human Differences. Boulder: Westview Press.

SHUGER, Debora (1997): Irishmen, Aristocrats, and Other White Barbarians. Renaissance Quarterly 50 (2): 494–525.

SITWELL, O. F. G. (1972): John Pinkerton: An Armchair Geographer of the Early Nineteenth Century. The Geographical Journal 138 (4): 470–479.

SMITH, Roland M. (1951): Sir Walter Scott and the Pictish Question. Modern Language Notes 66 (2): 175–180.

STEADMAN, J. M. (1977): The Asiatic Society of Bengal. Eighteenth-Century Studies 10 (4): 464–483.

WILCOCK, A. A. (1974): "The English Strabo": The Geographical Publications of John Pinkerton. Transactions of the Institute of British Geographers 61 (March): 35–45.

<http://www.fordham.edu/halsall/source/liudprand1.html>, 447–448, 2. 1. 2009.

Dominika Kovářová

Gestika a její podoby ve výuce cizího jazyka

Abstract:

La communication non verbale est considérée comme une discipline de transition dont la base non seulement provient de différentes sciences, mais évolue encore et constamment d'un commun accord avec elles. Dans le cadre de la gestuelle on distingue emblèmes, illustreurs, régulateurs, gestes émotionnels et adapteurs. Afin de pouvoir étudier et analyser des gestes et la gestuelle des hommes, il est indispensable de trouver un moyen stable pour définir les règles de leur transcription. Il faut dire que pour l'instant il n'y a pas de transcription unifiée et codifiée, chaque chercheur développant alors sa propre transcription qui correspond le mieux à ses besoins. Les théories étant variées, nous présentons les concepts de deux chercheurs francophones moins connus (Guiraud, Turchet). La gestuelle devient très importante vis-à-vis le processus éducatif, notamment l'enseignement des langues étrangères. Son rôle et son apport à la didactique des langues étrangères ne sont pas encore suffisamment analysés, mais il est évident que son application dirigée et consciente puisse animer les cours et motiver les étudiants à mieux gérer leur langage du corps – donc à devenir plus persuasifs et plus assertifs tout en développant leurs compétences professionnelles, indispensables de nos jours pour la réussite dans le monde, notamment celui des affaires.

V příspěvku si klademe za cíl představit gestiku jako teoretickou disciplínu a navrhnout způsoby, jak lze získanými poznatky efektivně doplnit a obohatit cizojazyčnou výuku i edukační proces obecně.

1. Teorie neverbální komunikace

Úspěšnost komunikačního aktu je zpravidla založena na celkovém propojení všech aktuálních verbálních i neverbálních projevů v konkrétní komunikační situaci. Snaha oddělit či osamostatnit jednotlivé složky komunikace může být zavádějící, neboť ve fázi separace jejich vypovídací hodnota téměř zaniká, anebo je přinejmenším mizivá. Přesto se již od raného zkoumání neverbální komunikace odborníci snažili pojmenovat, utřídit a přesně kvalifikovat její jednotlivé podoby. Volba kritérií pro takto projektovanou klasifikaci je skutečně různorodá, nicméně lze říci, že zásadní vliv na systematizaci a klasifikaci lidských neverbálních projevů měli autoři David Efron a Paul Ekman (Ekman, a další, 1969). Pojetí, které razili (sami je v závislosti na pokračujících výzkumech modifikovali), se často odráží v teoriích jejich následovníků dodnes.

V návaznosti na důkladné studium (teoretické, praktické) neverbální komunikace se nám jako vhodné jeví členění podle komunikačního kanálu. Klasifikace, s níž pracujeme, je maximálně detailní a představuje v podstatě sumarizaci poznatků, k nimž dospěli jiní autoři. Zároveň je třeba konstatovat, že bereme v úvahu všechny další, i dílčí klasifikace, na některé z nich se v následujícím textu přímo odvoláváme. Za neopomenutelný faktor, orientující nás k volbě vhodného schématu neverbální komunikace, je třeba označit oblast, v níž neverbální komunikaci studujeme. Zajímá nás popis a analýza neverbální komunikace v rámci edukačního procesu, kde neverbální komunikace účastníků probíhá především v rovině gestiky a prostřednictvím tělesných pohybů, výrazu obličeje, pohledu a pohybu očí, změn vzdálenosti mezi komunikujícími, signálů pro ovládnutí prostoru, druhu oděvu a jeho barev, rychlosti a hlasitosti řeči, ale také způsobu, jakým komunikující nakládají s časem. Zároveň si uvědomujeme, že tyto složky neverbální komunikace jsou samozřejmě součástí různých komunikačních promluv ve vzdělávacím procesu. Naopak menší či nulovou pozornost lze v rámci edukačního procesu věnovat haptickým a olfaktorickým signálům.

Názvy jednotlivých komponent neverbální komunikace volíme (po úvaze nad studovaným materiálem) tak, aby co možná nejvíce korespondovaly s již zavedeným (jak se domníváme) územím v současné odborné literatuře; současně zavádíme terminologii méně obvyklou, kterou ovšem považujeme za vhodnou. Neverbální komunikaci dělíme na kineziku, proxemiku, posturiku, chronemiku, objektiku, olfaktoriku a vokalikou. Kineziku samotnou pak na gestiku, haptiku a mimiku, přičemž v mimice ještě dále vydělujeme okulistikou.

1.1 Vybrané teorie frankofonních autorů

Přestože pracujeme převážně s teoriemi anglofonních autorů a vycházíme z jimi zavedené klasifikace neverbálních signálů, považujeme za vhodné uvést také vybrané pří-

stupy autorů frankofonních; jejich poznatky jsou přínosné zejména v kontextu výuky francouzskému jazyku.

Mezi frankofonními odborníky soustředujícími se na problematiku gest můžeme jmenovat Geveviève Calbris nebo Jacquese Vauclaira, jehož specializací jsou gesta, která nedoprovázejí slova. V rámci tohoto příspěvku ale vytkneme klasifikace neverbální komunikace, které navrhli frankofonní badatelé Pierre Guiraud a Philippe Turchet. Oba totiž charakterizují jak specifický přístup k problematice, tak snaha inovovat dosud běžnou odbornou terminologii.

1.1.1. Pierre Guiraud

Francouzský autor Pierre Guiraud vydal roku 1980 publikaci s názvem Řeč těla (*Le Langage du corps*). Zaujímá v ní obdobný přístup ke klasifikaci neverbální komunikace, který jsme zaznamenali u Oldřicha Tegzeho, avšak zavádí poněkud odlišnou terminologii a přidává poměrně zajímavou dimenzi. Řeč těla vidí jako souhrn dvou složek: fyzických aspektů („*la physiognomie*“) a tělesných pohybů („*la pathognomie*“). Syntézou těchto složek podle něho vznikají metafory, „*la symbolique ou les métaphores du corps*“ (Guiraud, 1980 str. 7) Touto definicí autor rozumí verbální sémantické analogie s fyzickou stránkou komunikátorů. Jejich význam lze stručně vystihnout takto: fyziognomie představuje metodu založenou na myšlence, že pozorování fyzického vzhledu člověka, a zejména jeho obličejových rysů, může napovědět charakter a osobnost člověka. Lidská fyziognomie znamená tudíž vnější vzezření či „povrch“ člověka, ať člověk jedná nebo zůstává v klidové situaci, ať ho pozorujeme přímo, anebo se díváme na jeho obraz. Fyziognomie je věda, poznání vztahu, který spojuje vnějšek a vnitřek, zabývá se tím, co neviditelného skrývá vnější vzhled. Patognomie naproti tomu zkoumá řeč těla v pohybu.

1.1.2. Philippe Turchet

Druhým autorem, kterého bychom zde rádi představili, je kanadský teoretik Philippe Turchet. Vystupuje jako tvůrce nové vědy, kterou nazval synergologie („*la synergologie*“). Představuje ji jako disciplínu umožňující obnažit lidské vědomí (jeho fungování) skrze řeč těla (jeho strukturu). Autor v této perspektivě rozlišuje pět rovin neverbální komunikace: rovinu periverbální („*le péri-verbal*“), rovinu paraverbální („*le para-verbal*“), rovinu infraverbální („*l'infra-verbal*“), rovinu superverbální („*le supra-verbal*“), rovinu preverbální („*le pré-verbal*“).

První z nich – rovinu periverbální („*le péri-verbal*“) – autor velmi logicky podpírá tvrzením, že komunikaci ovlivňuje vzdálenost dělící její účastníky. Produktor bude jinak komunikovat s příjemcem ze vzdálenosti třiceti centimetrů nebo pěti metrů, jiným způsobem také v prostoru uzavřeném či volném. Ačkoliv autor určil poněkud zvláštní termín pro tuto rovinu neverbální komunikace, nic nám nebrání přirovnat ji k dnes již běžně definované oblasti teorie neverbální komunikace, známé jako proxemika (viz její rozpracování u Edwarda Twitchella Halla). Autor dále logicky zdůrazňuje význam kultur při vy-

užívání a hodnocení prostoru; ukazuje se (viz také Michael Argyle), že Evropané a Afričané vstupují do mnohem těsnějšího prostoru komunikace než Asiaté.

Rovina paraverbální – „*le para-verbal*“ – se podle autora často zaměňuje s pojmem neverbální komunikace, ačkoliv zůstává toliko jednou z jejích součástí (ostatně komponentou známou a studovanou již v antice – viz rétorika); terminologii má nadto stále nejednotnou (viz termíny paraverbální, extraverbální, vokalika aj.). K rovině paraverbální patří vše týkající se hlasu (jeho tón, barva, intonace, pomlky mezi slovy, ténbr), s výjimkou smyslu, který slova vyjadřují. Autor je přesvědčen o přímém vztahu mezi řečí těla a rovinou paraverbální.

Rovina infraverbální – „*l'infra-verbal*“; autor soudí, že stimul, který si neuvědomujeme, může zcela modifikovat vědomou perspektivu naší komunikace. Dokládá to příkladem: jestliže lidem krátce ukážeme určité čínské znaky a vzápětí jiné, budou mít tendenci preferovat ty první. Autor předpokládá, že se ocitají ve vleku smyslových vjemů bez spojitosti s logikou; odtud lze odvodit, že k afektivnímu jednání může dojít, aniž bychom si uvědomovali jednotlivé stimuly.

Rovina supravverbální – „*le supra-verbal*“ – odkazuje k výpovědi, kterou produktor vědomě směřuje vůči adresátovi a která nestaví na smyslu slov. Chceme-li uvést termín, který by vystihoval tuto komponentu a je už běžně používán, určitě zvolíme termín objektika; v této rovině zkoumání se studuje význam předmětů, jimiž se participant komunikace obklopuje.

Charakterizovat rovinu preverbální – „*le pré-verbal*“ – předpokládá zmínit se alespoň heslovitě o výzkumech uskutečněných v Parmě týmem Giacomma Rizzolattiho (Rizzolatti, Fogassi, Gallese, 2007). Jejich objevem jsou tzv. zrcadlové neurony; na základě mnohaletých výzkumů zjistili, že určité neurony v mozku opic, jež řídí jejich naprosto specializované pohyby, jsou aktivní i v momentě, kdy zvíře pozoruje jinou opici, jak tyto specializované pohyby provádí. Znamená to, že neuronální aktivita v části mozku, které přísluší řízení specializovaných pohybů (levý kortex), probíhá i v době, kdy opice tyto pohyby sama nevykonává (jaksi je stimuluje, když při nich pozoruje jiné zvíře). Zrcadlové neurony jsou tedy takové neurony, které mohou ve vlastním těle realizovat určitý program, ale aktivují se i tehdy, kdy jedinec pozoruje nebo jiným způsobem prožívá, jak jiné individuum tento program realizuje. Jinými slovy řečeno, nejenže nám tyto neurony umožňují, abychom vnitřně simulovali pohyby ostatních jedinců (přitom zrcadlení aktivity jiných lidí v nás probíhá simultánně, bezděky) a uváděli se s nimi do souladu, ale dokážou v nás aktivovat i tělesné vjemy a pocity druhých, poskytují nám neurobiologický základ pro vzájemné emocionální porozumění. Existence této zóny v mozku zakládá „všemocnost“ řeči, kterou tělo vysílá: její dekódování modifikuje v postupujících sekvencích slovní výpověď účastníků komunikace, neboť adresátovi porozumíme již v okamžiku, kdy na něho pohlédneme. V tomto je řeč těla podle Philippa Turcheta preverbální.

2. Gestika

Jde o oblast, kterou v české odborné literatuře nazýváme gestika, řeč rukou, nebo gestikulace; anglická terminologie pracuje s pojmy „*gesture*“ nebo „*gestures*“, francouzská používá slova „*les gestes*“ či „*la gestuelle*“, ruská „*жесты*“ nebo „*жестовые языки*“.

Obor gestika (z lat. „*gestus*“ = držení těla, posunek) se řadí zpravidla do kinetiky, obecné nauky o pohybové činnosti člověka v sociální interakci (samozřejmě dle zvoleného typu klasifikace), neboť gesty rozumíme pohyby, které mají sdělovací účel a doprovázejí či nahrazují slovní projev (viz níže). Postavení gestiky v komplexu neverbální komunikace je ale zcela výjimečné, a to hlavně v rovině významů, jež jsou gesta schopná vyjadřovat.

Gesta jsou považována za formu lidské sociální komunikace, která je starší než řeč. Odborníci se shodují, že gesto jako sociálně komunikační prvek předchází zrodu jazyka téměř o jeden milión let (Argyle, 1975). Navzdory obrovskému pokroku v oblasti verbálních forem komunikace a sdělování zpráv v mezilidském styku hrají gesta v sociální komunikaci dosud mimořádnou roli.

Z pohledu fyziologie zahrnujeme do studia gestiky, podle Zdeňka Kleina (Klein, 1998), nejčastěji sdělované pohyby jednou či oběma rukama, a to včetně prstů (méně již hlavou či nohama). V nejšířím pojetí lze zvažovat pohyby kterékoliv části těla – nejen rukou (Křivohlavý, 1988). Při podrobnější klasifikaci neverbální komunikace ale už tento přístup hraničí (koliduje) s oborem zvaným posturika.

Od počátku zkoumání gestiky (viz například práce Johna Bulwera *Chirologia: or The naturall language of the hand* z roku 1664) se vědci snažili stanovit počet gest, která člověk při komunikaci využívá. Uvádí se, že existuje více než pět tisíc druhů gest, která vyjadřují na sedm set tisíc významů. Desmond Morris ve své publikaci *Bodytalk – Řeč těla* (2004), označené na přebalu knihy za „*nejúplnější encyklopedii mimoslovní komunikace*“ (Morris, 2004), uvádí 654 gest, která lidé po celém světě používají k dorozumívání (jedná se ovšem o gesta sémantická – klasifikace viz níže).

2.1. Z historie oboru gestika

Počátky studia neverbální komunikace jako celku jsou, zdá se, chronologicky totožné s datací studia gest a gestikulace. Z okruhu autorů vyzdvihneme vědce Davida Efrona, Paula Ekmana a Wallace Friesena, kteří zavedli hodnotnou klasifikaci neverbální komunikace, hojně používanou i při interpretaci gest.

Výrazný zlom ve studiu gest ale nastal v sedmdesátých letech 20. století, kdy – takřka souběžně – publikovali dva autoři, antropolog Adam Kendon a psycholingvista David McNeill. Oba se shodli v názoru, že gesta/gestikulace a mluvený projev jsou dva aspekty téhož procesu. Dodnes se soudí, že položili základ k modernímu studiu neverbální komunikace, a zvláště gest (Kendon, a další, 1975), (McNeill, 1992).

Rovněž čeští autoři zabývající se neverbální komunikací zahrnovali do svých prací gestiku. Za všechny uvedme Zdeňka Kleina, který se gestice věnoval systematicky a sestavil *Atlas sémantických gest* (Klein, 1998), jakousi obdobu publikace Desmonda Morrisa (Morris, 2004).

2.2. Klasifikace gest

Klasifikačních kritérií a teorií pro analýzu gest je dlouhá řada. Všimneme si zde přístupů, které podstatně ovlivnily bádání v oboru. Zároveň se, z důvodu terminologického upřesnění, pokusíme uvést klasifikace, s nimiž se v českých publikacích setkáváme nejčastěji.

Jak jsme již zmínili, za výchozí „mateřskou“ studii, která byla k problematice gest sestavena, je považována publikace Davida Efrona *Gesture and Environment* z roku 1941; její význam zdůrazňuje také Zdeněk Klein (Klein, 1998). Podle Davida Efrona na bohatost gestikulace (kvantitu gest), ale také na její obsahovou charakteristiku (kvalitu gest), významně působí kulturní vlivy z okolí její produkce (na tuto klasifikaci gest navázali později četní badatelé). Svoji vizi založil autor na přesvědčení, že u lidských gest (hand movements) lze identifikovat tři aspekty: časoprostorový (spatio-temporal), komunikační (interlocutional) a lingvistický (linguistic). Z nich právě aspekt lingvistický je zajímavý a inspirativní pro edukační proces obecně, a výuku cizím jazykům zvlášť.

Lidská gesta autor dále dělí na: akcentační gesta (zdůrazňující slovo či frázi), ideografická gesta (nastiňující směr myšlení, cestu aj.), deiktická gesta (ukazující přítomný objekt či osobu), ikonografická gesta (znázorňující předmět), kinetografická gesta (znázorňující pohyb) a symbolická gesta (též emblémy, s charakteristickým významem v určité kultuře). Ideu této klasifikace respektujeme i zde.

Již jsme zmínili, že významným teoretikem gestikulace a neverbální komunikace je také Paul Ekman ze San Francisca, který se v nejšířších souvislostech systematicky věnuje lidskému neverbálnímu chování. Jeho klasifikaci představujeme tak, jak je pojata pro výzkum gest. Autor rozlišuje tyto kategorie:

2.2.1. Emblémy

Emblémy („*emblems*“), česky také sémantická gesta, významová gesta, symboly (Lewis, 1995 str. 24) jsou takové pohyby lidského těla (nejčastěji rukama), které mají svůj přesný verbální ekvivalent (rozsah jednoho či dvou slov); jde o „*signály, které mohou být přímo přeloženy do slova nebo slov v rámci konkrétně užívané významové oblasti.*“ (ibidem) Gesty přenášený význam je většinou příslušníků dané kultury dobře známý, ačkoliv mnohé ze signálů mají specifickou platnost v kontextu určité kultury, sociální či geografické oblasti, a nemohou být mimo ni přesně interpretovány. Používají se zejména v případech, kdy je verbální komunikace znesnadněna (velká vzdálenost, hluk apod.), současně ale ne všechny emblémy vyžadují signalizaci za použití prstů, rukou nebo paží; je dost dobře možné komunikovat jen pokrčením nosu, pohybem ramen, potřesením hlavy apod.

2.2.2. Ilustrátory

Gesta ilustrativní („*illustrators*“) jsou pohyby spojené s řečí, které „*mohou být používány pro zdůraznění slov nebo frází, naznačení vztahů, nakreslení obrazu ve vzduchu, udávání tempa událostí a rytmu mluvenému slovu.*“ (Lewis, 1995 str. 27) Jsou to gesta, která s verbálním projevem souvisejí, doplňují jej a zpřesňují. Přestože jsou většinou vyjadřována pomocí rukou a paží, může být jako ilustrátor označen každý druh tělesného pohybu, který hraje roli ve vztahu k verbální komunikaci. Nejsou-li ilustrátory synchronní, vzájemná interakce se může stát stresující a nepříjemnou. Transkulturní diference se často projevují v kvantitě gest, například Francouzi jsou považováni za národ s vyšší četností využití těchto signálů (Hall, 1973).

2.2.3. Regulátory

Gesta regulující („*regulators*“) jsou pohyby opět související víceméně s verbálním projevem, kdy slovem regulace je míněn vztah k průběhu vlastní personální interakce. Jinak řečeno, jedná se o „*signály změn, které mají často důležitou roli pro započetí nebo ukončení komunikace.*“ (Lewis, 1995 str. 30) Nejčastěji užívanými regulátory, jak uvádí David Lewis, jsou pohyby hlavy, pohledy vedené tím či oním směrem apod. Autor také zdůrazňuje, že vhodné použití regulátorů, v rámci výměny názorů, umožňuje převzít pozici vedení.

2.2.4. Projevy emocí

Za hlavního nositele projevů emocí („*affect display*“) je pokládána lidská mimika, ačkoliv lze vyjmenovat celou řadu gest spjatých s vyjádřením emocí. I zde je vhodné zaměřit se na kulturní odlišnosti, charakterizující české a cizojazyčné produktory.

2.2.5. Adaptéry

Gesta adaptivní („*adaptors*“) či adaptéry jsou „*pohyby, gesta a ostatní činnosti, používané pro zvládnutí našich pocitů a k řízení našich reakcí. Obvykle se projevují ve stresových situacích.*“ (Lewis, 1995 str. 32) Zahrnují také pohyby, které definujeme pojmem chování dotykové; promítáme je ale spíše do oblasti haptiky a hodnotíme je jako relativně samostatné komponenty lidského neverbálního chování.

Paul Ekman (Ekman, a další, 1969) rozděluje adaptéry na auto-adaptéry („*self-adaptors*“) – dotyk vlastní osoby (sebe sama), alter-adaptéry („*alter-adaptors*“) – dotyk těla komunikačního partnera a objekt-adaptéry („*object-adaptors*“) – dotyk objektu nebo zvířete či manipulace s neživými předměty.

Tato zajisté velmi podnětná klasifikace se v průběhu doby ukázala jako nedostačující. Uvědomil si to významný teoretik neverbální komunikace David McNeill, když upozornil na skutečnost, že lze gesta třídit také s přihlédnutím k prostoru („*dimension*“) (McNeill, 1992 str. 322), v němž vznikají a odehrávají se, nebo k němuž odkazují. Jako specifickou podkapitolu gestiky lze zmínit znakovou řeč neslyšících, která je založena

především na odezírání, prstové abecedě a výrazových schopnostech mimiky. Jde o svébytný sdělovací systém, který nespadá do oblasti našeho zájmu; nicméně zejména v otázce ikonických gest zůstává pro učitele cizích jazyků velmi inspirativní.

Do jisté míry lze za součást gestiky označit tzv. chiromnii – nauku o vývoji tvarů ruky, dále chiologii – nauku „*pojdnávající o pohybech rukou*“ a jejich tvaru (Nelešovská, 2005 str. 51), popřípadě chiromantii – čtení z ruky.

2.3. Klasifikace gest v českém kontextu

Považujeme za vhodné uvést interpretace, které se objevují v české odborné literatuře, zejména pedagogického zaměření. Účelem přehledu je také představení alternativního českého pojmosloví.

Josef Mistrík, kterého ve své publikaci cituje Alena Nelešovská (Nelešovská, 1992 str. 24), člení gesta takto: ukazující gesta – rovnají se zájmenům na hlásku *t*; zobrazující gesta – zobrazují určitý předmět, jev; symbolická gesta – zde jde o domluvené znaky, které nemají nic společného s podobou konkrétního předmětu nebo jevu; navazovací gesta – napomáhají udržení návaznosti v projevu.

Zdeněk Klein se přiklání k následujícímu dělení (Klein, 1998 stránky 7–8): ilustrativní gesta – doprovázejí řeč, zdůrazňují některá tvrzení, zpřesňují či ilustrují verbální projev, přičemž jejich informační obsah je bez tohoto projevu relativně chudý; sémantická gesta (významová) – jsou většinou dobře „přeložitelná“ do artikulované řeči jedním či dvěma slovy s přesným významem; akustická gesta – nepokládáme-li je za specifický druh gest sémantických, mají tu zvláštnost, že je v průběhu interakce dokonce ani nemusíme vidět, neboť informace je přenášena zvukově.

Vlasta Střížová nabízí další členění (Střížová, 2001 str. 53), a to na: gesta zdůrazňovací – pomohou nám zdůraznit či podtrhnout to, co chceme vyjádřit; gesta tranzitivní – naznačují, že přecházíme od jedné části řeči k druhé; gesta popisná – pohyby rukou kreslí ve vzduchu obrázky; gesta umisťující – obracejí zájem posluchačů k nějakému místu, předmětu, osobě; obranná gesta a standardní gesta – vyjadřují zhruba stejnou informaci u většiny lidí; speciální gesta – typická pro danou osobu.

U Odřicha Tegzeho (Tegze, 2003) najdeme toto rozdělení funkce gest: vyjádření podpory (hlava); zintenzivnění kontaktu (podání ruky, držení se za ruce); zajištění obrany; doprovod silných emočních prožitků.

Peter Gavora vidí tutéž problematiku takto (Gavora, 2005 str. 105): akcentační gesta – provázejí verbální komunikaci (podtržení, zvýraznění); gesta/emblémy – mají svůj význam, který vznikl konvencí; ikonografická gesta – znázorňují určité jevy, vyjadřují vlastní významy, ale jejich vyznění není konvenční; uvolňovací gesta – jsou mimovolné pohyby, které zmírňují napětí produktora nebo zakrývají jeho rozpaky.

Stanislava Müllerová se věnuje také tzv. gestickým „bariérám“, k jejichž vytváření produktor inklinuje v případě zvýšeného napětí, za situace, kdy se podvědomě snaží nějakým způsobem distancovat od svého okolí. K vyjádření odstupu vůči okolí

využívá jak rukou, tak nohou. Toto téma souvisí také s oblastí neverbální komunikace, kterou nazýváme proxemika.

2.4. Funkce gestikulace

Gestem se často naznačuje to, co lze vyslovit verbálně, nicméně s oporou názorné podoby sdělení lze docílit výraznějšího komunikačního účinku. Od sedmdesátých let, a dá se říci souběžně se studiem neverbálních signálů jakožto celku, se badatelé snažili definovat poměr mezi verbální a neverbální komunikací. Michael Argyle napsal, že „*speech is accompanied by an intricate set of non-verbal signals, providing illustrations and feedback and helping with synchronization.*“ (Argyle, 1975 str. 7) V roce 1969 Paul Ekman a Wallace Friesen definovali pět způsobů fungování neverbální komunikace v interakci se slovy. Jsou jimi: „*repetition*“, „*augmentation*“, „*elaboration*“, „*substitution*“, a „*contradiction*“ (Ekman, a další, 1969). Později někteří autoři tyto kategorie modifikovali nebo k nim přidávali nové. Zmínku zasluhuje výzkumná práce Adama Kendona, který se soustředil na způsob kódování verbální a neverbální komunikace, přesněji na styčné body těchto procesů. Dospěl k závěru (Kendon, a další, 1975), že neverbální signály (zejména gestika) jsou výrazně propojeny s mluveným projevem, a navíc jsou organizovány do hierarchických struktur, podobně jako v případě verbální komunikace. Na základě studia odborných pramenů lze neverbální komunikaci klasifikovat jako opakování, akcentování, protiklad, nahrazení, doplnění či usměrnění mluveného projevu.

Z výše nastíněného vztahu mezi neverbální a verbální komunikací je možné usoudit, že za určitých okolností mohou gesta vyjadřovat pravý opak toho, co signalizují pronášená slova. Dokonce dochází k tomu, že se gestikulací ocitneme bezděčně v rozporu s verbálním projevem; gesta v takové situaci prostředkují našemu komunikačnímu partnerovi informaci, kterou buď vůbec sdělit nechceme, anebo si její únik neuvědomujeme. Ovšem i zde platí, podobně jako u ostatních složek neverbální komunikace, že gesta jsou multifunkční a polysémantická. V rovině didaktiky francouzského jazyka nás také zajímá funkce kompenzační neboli funkce „nahrazování“, kdy si produktor (učitel či student) pomocí gest vypomáhá při nedostatečné znalosti verbálního kódu.

Specifickou kategorii (zatím jsme ji neuvedli) představují tzv. konvenční gesta. Všichni komunikátoři je znají, používají je a jsou jim srozumitelná přesto, že jejich verbální překlad gestu neodpovídá; viz například podání ruky nebo jiné formy pozdravů, žehnání či řada rituálních gest a určité taneční formy (druhy tance). Konvenční gesta se obvykle používají s cílem komunikovat a vysílají se a přijímají s plným vědomím produktora i recipienta; jsou zakódována buď ikonicky, anebo arbitrárně.

Ale konvenční gesta mohou komunikovat i jiné informace, zejména pak způsobem, jakým jsou provedena. Například při pozdravu je míra vztahu zúčastněných znázorněna intenzitou kontaktu, množstvím dotyků a vzájemnou vzdáleností komunikujících subjektů. Významná je i skutečnost, kdo pozdraví dříve nebo uctivěji, protože takto získáváme informaci o sociálním zařazení zúčastněných produktorů. Systém

dohodnutých signálů se často uměle vytváří v pracovních kolektivech, kde je verbální komunikace z nějakého důvodu vyloučena.

V edukačním kontextu lze za konvenční gesto označit bezesporu tradiční pozdrav mezi učitelem a studenty na začátku vyučovací hodiny (máme na mysli tradiční státní školy), kdy všichni komunikační partneři na několik vteřin povstanou. Sledujeme-li kulturní rozdíly mezi českým a francouzským národem, pak musíme konstatovat, že takové gesto ve francouzských školách běžné není; tento poznatek může nabídnout zajímavé téma k diskusi v průběhu výuky nejen francouzskému jazyku, ale také při výuce didaktiky v rámci přípravy budoucích pedagogů francouzského jazyka.

2.5. Struktura gesta

Aby bylo možné zodpovědně přistoupit k analýze gest, je třeba důsledně objasnit jednotlivé složky gesta jakožto aktu odehrávajícího se v čase, popřípadě definovat jeho vztah k mluvenému projevu. Při popisu struktury gesta se opíráme o teorie Adama Kendona (Kendon, a další, 1975) a Davida McNeilla (McNeill, 1992).

Gesto v celku jeho provedení (průběh od začátku do konce) charakterizují odborníci termínem gestická věta („*gesture phrase*“). Tato „věta“ je složena z „fází“ gesta („*gesture phases*“). Jimi autoři rozumí přinejmenším tzv. tah („*stroke*“), tedy onu část gesta, jíž je přenášén nějaký význam. Jako základní složka gesta může dále obsahovat tzv. přípravnou fázi („*preparation*“) neboli pohyb, který uvede významotvornou část těla do polohy, kde začíná samotný tah. Dále lze v některých případech hovořit o tzv. předtahovém držení („*pre-stroke hold*“), jímž se myslí udržení pozice a postoje, které produktor zaujal na konci přípravné fáze. Jako logický protipól autoři uvádějí tzv. po-tahové držení („*post-stroke hold*“), jež znamená udržení pozice a postoje po provedení samotného gesta. Konečně závěr patří tzv. ukončení („*retraction*“) neboli návratu do klidové pozice. K hierarchii vyjmenovaných pojmů viz ilustrační schéma – Diagram 1.

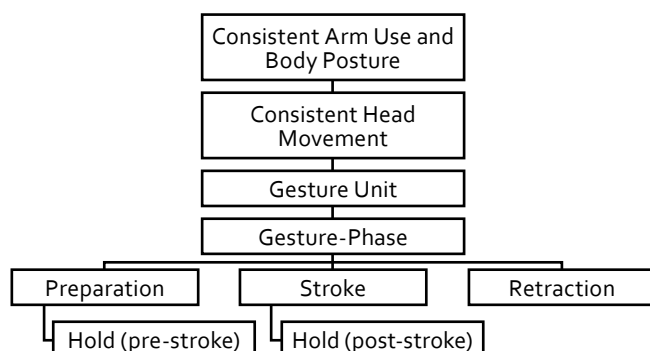

Diagram 1 – Hierarchie kinezické struktury gesta (McNeill, 1992 str. 82)

Písemné zaznamenání těchto fází gesta není jednoduché, proto David McNeill zavedl svébytný způsob **transkripce** – viz Tabulka 1. Ačkoliv existují i jiné způsoby, právě tento systém se nám osvědčil pro transkripci gestických neverbálních signálů z hodin francouzského jazyka.

[[preparation) (pre-stroke hold) **stroke** (post-stroke hold) (retraction)].

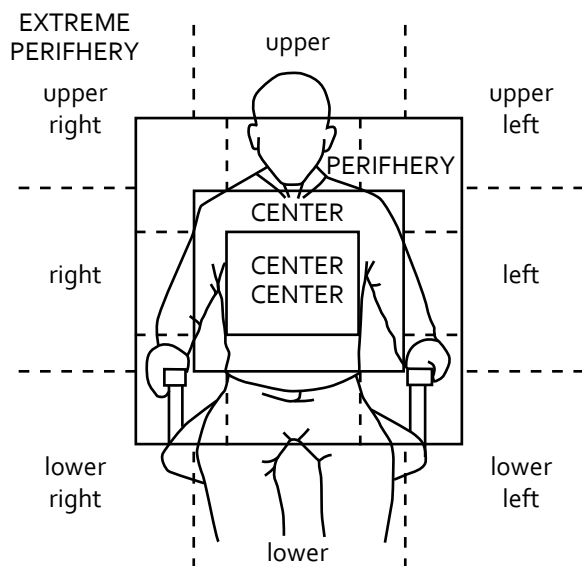
Tabulka 1 – Transkripce gestické věty podle Davida McNeilla (Stam, a další, 2008 str. 8).

Jdeme-li v popisu gestikulace ještě dále, resp. mezi jednotky vyšší, je možné hovořit o tzv. gestických jednotkách („*gesture units*“), tvořených několika nezávislými gestickými větami, které ovšem na sebe navazují a vytvářejí nedělitelný významový celek.

Běžný pozorovatel může získat dojem, že gesta jsou obvykle provedena před koexpresivní výpovědí. Přesto důkladné studie dokázaly (Kendon, a další, 1975), že tah gesta předchází nebo končí ve fonologickém vrcholu výpovědi. Nadto studie ukázaly (Stam, a další, 2008), že gesta nejčastěji doprovázejí takové úseky výpovědi, které se vyznačují vysokým komunikačním dynamismem („*communicative dynamism*“).

Souhrnně řečeno, tah gesta probíhá nejčastěji souběžně s fonetickým vrcholem výpovědi, a tudíž lze gesta a mluvený projev skutečně pokládat za souběžné akty (viz teorie Adama Kendona a Davida McNeilla, citovaná výše), stejně jako je tomu v případě myšlení a mluveného projevu podle teorie Lva Vygotského; David McNeill k těmto dvěma procesům – tedy myšlení a mluvenému projevu – připojil ještě gesta. Podle jeho soudu gesta i mluvený projev vycházejí z tzv. „*growth point, which is the speaker's minimal idea that can develop into a full utterance together with a gesture*“ (McNeill, 1992 str. 220).

Ovšem pro úplnou deskripci gesta nestačí pouhý popis jeho fyzického provedení či popis jeho synchronizace s mluveným projevem. Je třeba zvážit také prostorový rámec gesta. Inspiraci v tomto směru poskytne další schéma Davida McNeilla – viz Obrázek 1.

Orázek 1 – Prostorová klasifikace gest (McNeill, 1992 str. 89)

3. Gestika a výuka cizím jazykům

Neverbální komunikace, o jejímž významu a poslání v našem každodenním životě dnes už není sporu, usnadňuje komunikaci i mezi osobami s odlišným mateřským jazykem. Jestliže vyjádření smíchu nebo bolesti má v neverbálním jazyce rozhodně univerzální dopad, pak signály, jimiž disponuje neverbální jazyk, univerzálními nejsou a je třeba interpretovat je s ohledem na kontext komunikace. Význam určitého gesta koresponduje se situací, v níž gesto vzniklo, je při vši své specifčnosti ovlivněno produktoem i příjemcem, jejich kulturou či náboženským vyznáním. Neváhejme dodat, že neverbální komunikace je v celé škále svých forem přítomna i v procesu výchovy a vzdělávání. Její studium nicméně znesnadňuje skutečnost, že všichni badatelé a všechny známé teorie gestiky a neverbální komunikace obecně vycházejí z vlastního konceptuálního zázemí a razí své vlastní interpretace.

Pokusme se dále vysvětlit a ukázat, jak lze v této perspektivě analyzovat gesta, a naznačme postupy, jejichž aplikací je možné vnést a prakticky používat teorii neverbální komunikace při výuce cizího jazyka obecně, popřípadě jako odborného jazyka.

3.1. Teorie gestikulace a edukační proces

Světová odborná literatura se k oblasti neverbální komunikace v edukačním procesu zaměřuje již několik desetiletí. Lze konstatovat, že první zájem o tuto tematiku začal ne-

dlouho poté, co vědci obrátili pozornost k neverbální komunikaci jako takové. Ze studia dostupných materiálů můžeme vyvodit, že největší pozornost je problému věnována na americkém kontinentu. Mezi autory zabývajícími se neverbální komunikací ve výuce jmenujme například tyto odborníky: Dorothy Grant Hennings, Gale Stam, Thomas Keith, Charles M. Galloway, Steven McCafferty, Sean Neill, Bruce Tuckman a další.

Mezi autory, kteří se v českém (popř. československém) kontextu touto problematikou soustavně zabývají nebo zabývali, vynikl například Jiří Mareš, Jaro Křivo-
hlavý a Peter Gavora.

Lze konstatovat, že věnují-li se odborníci studiu neverbálních signálů v didaktice cizích jazyků, většinou se orientují právě na gestiku (Allen, 1999), (Antes, 1996), (Stam, a další, 2008). Studie týkající se neverbální komunikace v edukačním procesu se zaměřují zpravidla na počet gest, jichž se ve výuce využívá (Antes, 1996); například Judee Burgoon definovala pro edukační proces 7 777 odlišných gest (Wahlstrom, 1992, str. 89), ale nemáme informace, jaký typ gest přesně ve svém pojetí zmiňuje. Jiní autoři již směřovali ke kompenzační roli gest ve výuce cizím jazykům, někteří dokonce přirovnávali učitele cizích jazyků k mimům (Dornyei, a další, 1997, str. 190). Další se soustředili na specifický případ výuky cizímu jazyku jako jazyku druhému (Kida, 2008), (Boone, a další, 1998), (Schnell, 1991), například Steven McCafferty pro tyto potřeby podrobně zpracoval teorii Lva Vygotského týkající se zón nejbližšího vývoje (ZPD – v odborné literatuře často používaná zkratka pro anglický termín „Zone of Proximal Development“) (McCafferty, 2000), (McCafferty, 2002).

3.2. Možné perspektivy výzkumu gestiky ve výuce cizím jazykům

Velmi zjednodušeně řečeno, ve výuce cizím jazykům (a edukačním procesu obecně) lze rozlišit tyto základní perspektivy studia gestiky: zprv kvantitativní a kvalitativní analýza gest učitele; zadruhé kvantitativní a kvalitativní analýza gest studenta/studentů. V odborné literatuře je pozornost často orientována směrem ke studentovi a kvalitě jeho neverbálních signálů. Zde považujeme za vhodné vyjádřit se spíše k osobě učitele.

3.2.1. Gestika učitele cizího jazyka

Soustředíme-li pozornost na gestiku učitele cizího jazyka, představuje významné hledisko povaha vztahu (opozice či ne) mezi mateřským jazykem daného učitele a jazykem jím vyučovaným. Jinak řečeno, lze rozlišit dvě základní situace (samozřejmě mohou nastat i situace jiné, ty jsou ale zastoupené minimálně):

1. jazyk, který učitel vyučuje jako cizí jazyk, je pro něho osobně jazykem mateřským (učitel je „rodilý mluvčí“);
2. jazyk, který učitel vyučuje jako cizí jazyk, je pro něho osobně také cizím jazykem.

Tato zdánlivě bezvýznamná či evidentní skutečnost má právě pro zkoumání neverbální komunikace učitele cizího jazyka zásadní význam. V případě, kdy je učitel „nerodilý mluvčí“, jde v této souvislosti o míru interiorizace neboli osvojení neverbálních signálů

uživatelů cílového jazyka. Ale interkulturní specifika neverbálních signálů nejsou to jediné, co zde lze zaznamenat. Také v rovině produkce výpovědí v cílovém jazyce zcela evidentně dochází ke změnám neverbálních signálů, hovoří-li učitel svým mateřským jazykem (česky), nebo jazykem pro něho cizím (samozřejmě uvažujeme o plné odborné kvalifikaci učitele v oboru). Pro edukační kontext výuky cizího jazyka z toho vyplývá, že může dojít k nekongruentnímu projevu učitele, který následně může ovlivnit porozumění na straně studenta a zapříčinit tak jeho nesprávné osvojení daných neverbálních signálů.

Dalším aspektem, který výrazně zdůrazňuje specifickou roli učitele cizího jazyka, je dichotomie jazyk – objekt/jazyk – nástroj, kdy učitel cizího jazyka cílový jazyk jednak vyučuje, jednak jej používá jako metajazyk, často ještě v kombinaci s jazykem mateřským. Znamená to, že pedagog musí mít dostatečnou odbornost nejen v předmětu cílového jazyka a obecné didaktiky, ale musí být také schopen odhadnout míru obtížnosti cizího jazyka v momentě, kdy ho využívá jako jazyka – nástroje. A právě v této situaci se vhodné využití neverbální komunikace jeví jako klíčové.

Ovšem souhrnně vzato, citujeme-li Charlese M. Gallowaye, učitelé jsou „*multi-sensory organisms who only occasionally talk*“¹. Stejný zdroj uvádí, že přibližně 75% organizačních aktivit v rámci edukačního procesu učitel provádí prostřednictvím neverbálních signálů a že právě neverbální komunikace učitele má pro studenty zásadní vypovídací schopnost o jeho profesních kvalitách i osobnostních rysech. Jiné prameny uvádějí, že „*in classroom settings, it is estimated that 82% of all teachers' communications are non-verbal.*“ (Allen, 1999 str. 469)

3.2.2. Typy gestických signálů dle jejich intencionality

Dělení neverbálních komunikačních signálů z hlediska jejich intencionality provedl Donald G. MacKay (Černý, 2007). Rozlišuje neverbální signály záměrné (1. interpretované jako záměrné, 2. interpretované jako nezáměrné) a nezáměrné (3. interpretované jako záměrné, 4. interpretované jako nezáměrné). Zdůrazňuje (upozorňuje na to Vojtěch Černý), že se tyto čtyři možné kombinace téměř nedají nalézt ve své ideální podobě. Komunikační partneři totiž vždy zvažují důležitý faktor, jímž je míra záměrnosti. K určování míry intencionality existuje celá řada přirozených pomůcek. Člověk vnímá konkrétní poselství několika různými kanály najednou, tedy čím více zdrojů přenáší stejnou nebo velmi podobnou informaci, tím je naše přesvědčení o záměrnosti partnerových signálů pevnější. Kromě komplementarity sdělení hrají důležitou roli i další faktory – například prostředí, v němž k dané komunikační události dochází.

Záměrnost neverbálních signálů analyzoval také Michael Argyle. Tvrdí, že mohou nastat i takové komunikační situace, kdy sice sledujeme jistý záměr, ale neverbální

prostředky k jeho naplnění používáme spíše neúmyslně. Totéž platí i pro sféru percepce neverbálních signálů. Badatel soudí, že tyto signály jsou součástí cíleného evolučního procesu, v jehož rámci se signalizační systém vytvořil. Znamená to, že „*the distinction between conscious and unconscious signals is a matter of degree and there can be intermediate degrees of conscious inside.*“ (Argyle, 1975 str. 7) Během vývoje vstřebával tento signalizační systém pochopitelně i člověk, aby si následně i prostřednictvím sociálního učení osvojil jeho záměrné používání. Z našeho pohledu, kdy studujeme gestické signály ve výuce cizím jazykům, lze v této souvislosti hovořit o snaze jedince – produktora neverbálního signálu (tedy učitele nebo studenta) – intencionalitu koordinovat (viz výše synergiologie).

3.3. Návrhy cíleného využití gestiky ve výuce cizím jazykům

Protože variant gest je bezpočet, dále se soustředíme se jen na gesta prováděná spíše uvědoměle. Pokusíme se navrhnout dva přístupy, vhodné dle našeho názoru k tomu, aby se teorie a praxe neverbální komunikace stala organickou součástí výuky francouzštiny jako odborného jazyka.

Jednu z nejlepších příležitostí, jak pracovat s gestikou, vidíme v ústním „*exposé*“, tedy mluvních výstupech či referátech studentů. A to nejlépe formou předem připravené ústní promluvy, provedené (prezentované) nicméně bez opory psaného textu, aby se dosáhlo zrakového kontaktu s posluchači. Je samozřejmě, že při produkci mluveného projevu produktor vysílá celou škálu neverbálních signálů nevědomě. V rámci edukačního procesu lze ale reflektovat a nacvičovat určitá gesta, která se při přednesu dají využít a mohou eliminovat gesta nevhodná. Student tak může pomocí gestikulace výstižně doprovodit svůj projev, popřípadě uvést názorné příklady apod.

Za didakticky velmi účinné a v tomto kontextu přínosné pokládáme videozáznamy z těchto mluvních výstupů. Získaný materiál poslouží nejen ke korekci či kýžené modifikaci řeči těla, nýbrž v měřítku daleko širším, multifunkčním – ve výuce jazyků tak může sloužit k hlubší revizi výslovnosti, gramatiky, slovní zásoby aj. Z vlastní praxe můžeme zdůraznit, že i sami studenti tento přístup vítají a skutečnost, že je jejich výkon audiovizuálně zaznamenáván, je motivuje k lepším výkonům.

Další možností, jak integrovat teorii gestiky a gesta samotná do hodin odborného jazyka, je zaměření se na gesta příznačná pro určitá povolání. Gestikulace jako věcný základ disciplíny zvané gestika se tak může stát současně subjektem i objektem v rámci studia cizích jazyků. Takto motivované studijní aktivity a jimi cílená konkrétní práce v hodinách výuky nejsou orientovány jen na osvojení neverbálních signálů; mohou posloužit jako účinný prostředek (nástroj) k rozvíjení anebo revizi speciálních slovních výrazů na jedné straně, a gramatiky v daleko širším kontextu na straně druhé. Uvedme jako příklad simulaci z výuky obchodní francouzštiny, jejíž téma vede k bankovní činnosti a k obchodování s akciemi. Prodej a nákup akcií na burze se řídí specifickými pravidly. Burzovní makléři, uskutečňující obchody na burze, používají ojedinelý a obsažný

1) Zdroj: <http://www.fhsu.edu/~zhrepic/Teaching/GenEducation/nonverbcom/nonverbcom.htm>

systém neverbálních signálů. Gesta, u nichž běžná pro komunikaci o číselných hodnotách, jsou univerzální a téměř celosvětově srozumitelná. Studenti odborného jazyka tak nejen získají možnost naučit se tato specifická, pro bankovní spekulace příznačná gesta, ale prostřednictvím jejich interpretace také zrevidovat své znalosti odborné slovní zásoby, frazeologie i gramatiky. Takto koncipovaná a směřovaná cvičení jsou užitečná pro opakování slovních druhů, například číslovek, lze je provádět písemně i ústně, pochopitelně včetně syntézy obou přístupů.

Je bezesporu možné vytipovat jiné oblasti profesního života, kde výuka odborného jazyka má svoji nezastupitelnou roli. Při výuce budoucích lékařů se můžeme opřít o gestikulaci chirurgů v průběhu operačních zákroků, inspiraci lze hledat u neverbálních signálů, jimiž se dorozumívají nemocní, upoutání na lůžko a neschopní verbální komunikace, či jinak zdravotně hendikepovaní.

Specifický systém gest vykazují také různé sportovní disciplíny a s nimi související činnosti, jakou je kupříkladu práce rozhodčích (fotbal aj.); jejich neverbální komunikace je dobře srozumitelná hráčům na hřišti i přihlížejícím divákům.

V podstatě nejruznější formy kulturního využití, divadlo, hudba aj., disponují bohatou zásobou specifických signálů, které lze přenést a využít v procesu vzdělávání nejen v odborném jazyce; mohou se stát pro studenty atraktivním předmětem nebo tematickým základem odborně cílené jazykové výuky.

4. Závěrem

Neverbální komunikace je pokládána za obor, jehož základ tvoří různé vědecké disciplíny – psychologie, sociologie, biologie, antropologie – a který se v plné souhře s nimi neustále vyvíjí. Nicméně dílčí problémy či celá problematika, kterou neverbální komunikace iniciuje nebo k jejímuž vytyčení přispívá, dokonce i výsledky, k nimž v rámci vzdělávacího procesu mohla až dosud dospět, vstupují zatím jen zanedbatelnou měrou do programu obecného vzdělávání budoucích učitelů. Přesto otázky s ní spjaté (gestika na prvním místě) nabývají na naléhavosti a významu v edukačním procesu, zejména pak ve výuce cizím jazykům.

Jinými slovy – neverbální komunikace má právo stát se jedním z cílů výuky nejen jazykové, ale měla by v širším smyslu zasáhnout celý vzdělávací proces. V současnosti se klade důraz nejen na jazykovou správnost ústní promluvy v procesu komunikace, ale také na to, aby komunikující partneři správně zvládali řeč těla. Aktualizace neverbální komunikace v celé škále možností a její promítnutí právě do hodin výuky cizímu jazyku, zejména odborně zaměřenému (který zvládají ve většině případů studenti s již dobrou znalostí obecného jazyka), se dá i metodologicky zúročit velmi pozitivně. Cílevědomě řízená aplikace gestiky by mohla oživit hodiny výuky a motivovat studenty ve směru větší péče o řeč svého těla – s cílem vystupovat ve společnosti přesvědčivěji, zaujmout asertivní postoj a dále rozvíjet své profesní kompetence, jejichž kvalita je dnes pro úspěch v rejstříku povolání (především v podnikatelské a obchodní sféře) nezpochybnitelná.

Literatura:

- ALLEN, Linda Quinn. Functions of Nonverbal Communication in Teaching and learning a Foreign Language. *The French Review*. Březen 1999, Sv. 72, s. 469–480.
- ANTES, Theresa A. Kinesics: The value of gesture in language and in the language classroom. *Foreign Language Annals*. 1996, Sv. 29, s. 440–448.
- ARGYLE, Michael. *Bodily Communication*, Londýn: Methuen & Co Ltd, 1975.
- BOONE, Thomas R. a CUNNINGHAM, Joseph G. Children's Decoding of Emotion in Expressive Body Movement: The Development of Cue Attunement. *Developmental Psychology*. 1998, Sv. 38, s. 1007–1016.
- ČERNÝ, Vojtěch. *Řeč těla – Neverbální komunikace pro obchodníky i běžný život*. Praha: Computer Press, 2007.
- DORNYEI, Zoltan a SCOTT, Mary Lee. Communication strategies in a second language: Definitions and Taxonomies. *Language Learning*. 1997, Sv. 47, s. 173–210.
- EKMAN, Paul; FRIESEN, Wallace: The repertoire in nonverbal behavior: Categories, origins, usage and coding. *Semiotica*. 1969, Sv. 1, s. 49–98.
- EKMAN, Paul. *Facial Expressions*. T. Dalgleish a M. Power. *Handbook of Cognition and Emotion*. New York: John Wiley and Sons Ltd., 1999.
- GALLESE, Vittorio; FADIGA, Luciano; FOGASSI, Leonardo; RIZZOLATTI, Giacomo. Action recognition in the premotor cortex. In: *Brain* 119, 1996, s. 593–609.
- GAVORA, Peter. *Učitel a žáci v komunikaci*. Brno: Paido, 2005.
- GUIRAUD, Pierre. *Le langage du corps*, Paříž: Presse universitaires de France, 1980.
- HALL, Edward Twitchell. *The Silent Language*. Garden City: Anchor books, 1973.
- KENDON, Adam; HARRIS, Richard M.; KEY, Mary Ritchie. *Organization of Behavior in Face-to-Face Interaction*. Hág: Mouton, 1975.
- KIDA, Tsuyoshi. Does Gesture Aid Discourse Comprehension in the L2? In: McCAFFERTY, Steven ; STAM, Gale. *Gesture*, New York : Taylor & Francis, 2008, s. 135–156.
- KLEIN, Zdeněk. *Atlas sémantických gest*. Praha: HZ Editio, 1998.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak si navzájem lépe porozumíme: kapitoly z psychologie sociální komunikace*. Praha: Svoboda, 1988.
- LEWIS, David. *Tajná řeč těla*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- MAREŠ, Jiří; KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Komunikace ve škole*. Brno: Masarykova univerzita, 1995.
- MCCAFFERTY, Steven. Gesture and creating zones of proximal development for second language learning. *Modern Language Journal*. 2002, Sv. 86, s. 192–203.
- McNEILL, David. *Hand and Mind – What Gestures Reveal about Thought*, Chicago: The university of Chicago Press, 1992.
- MESINGER, Joseph. *Le sens caché de vos gestes*. Paris: Éditions Générales First, 2002.
- MORRIS, Desmond. *Bodytalk – Řeč těla*. Praha: Ivo Železný, 2004.
- MULLEROVÁ, Stanislava. *Komunikační dovednosti*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2000.
- NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. Praha: Grada Publishing, 2005.
- SCHNELL, Jim. The Need for Nonverbal Communication Theory When Teaching English as a Second Language: a Case Study in China. *Reports – Research / Technical*. 1991, Sv. 143, 14 s.
- STAM, Gale a McCAFFERTY, Steven G. *Gesture: Second language acquisition and Classroom research*. New York: Routledge, 2008.
- STRÍŽOVÁ, Vlasta. *Manažerská komunikace*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 2001.
- TEGZE, Oldřich. *Neverbální komunikace*. Praha: Computer Press, 2003.

TURCHET, Philippe. *La synergologie*, Québec: Les éditions de l'Homme, 2000.

WAHLSTROM, Billie J. 1992. *Perspectives on Human Communication*. Dubuque: Wm. C. Brown Publishers, 1992.

Petr Kučera

Cizí a jiné v interkulturní filosofii a interkulturní literární vědě

*The Foreign and Other in Intercultural Philosophy
and Intercultural Literary Science*

Abstract:

The study analyses notions used in contemporary intercultural philosophy and intercultural literary science to explore various aspects of interculturality. Unlike comparative philosophy, intercultural philosophy does not place the contrasted systems of Western tradition and non-European thinking alongside each other, but correlates their philosophic subject matter. The study examines: 1) the contribution of the philosophy of difference (E. Lévinas, F. Dastur, J. Derrida, J. Kristeva, etc.) to intercultural philosophy, 2) the contribution of the concept of dialogism within a well-founded and coherent domain of phenomenological literary aesthetics (M. Bakhtin), and 3) the contribution of the theory of interliterary communication (D. Ďurišin) to intercultural literary science. Through its conception of phenomena of the foreign and other, the concept of an interliterary community is explained by key notions of national philologies, such as national literature and the literature of nation-states. On the basis of some multinational European countries, problems of complex cultural constellations will be indicated.

Cizí a jiné jsou klíčovými pojmy disciplín, které zkoumají různé aspekty *interkulturality*. Myslitelské osobnosti, jejichž úvahy o fenoménech cizího a jiného jsou zvláště podnětné, se zabývají nejen tradiční filosofickou problematikou, ale intenzivně studují také otázky filosofie a estetiky umělecké tvorby, jazykové a literární komunikace a recepce umělec-